

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд „Легитимност на правния ред в посттоталитарен контекст.

Философска рефлексия“ на **Иван Георгиев Георгиев** за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3.

Философия

от **проф. д-р Христо Петков Годоров**, департамент „Философия и социология“ на НБУ

Дисертационният труд на Иван Георгиев Георгиев „Легитимност на правния ред в посттоталитарен контекст. Философска рефлексия“ е с обем от 175 страници. Състои се от увод, две глави, заключение и библиография. В библиографията са включени заглавията на 63 публикации на български и английски език, 64 документа и 15 източника от интернет.

Дисертацията на Иван Георгиев е посветена на един изключително важен философско-правен проблем с огромно политическо значение в условията на либералната демокрация – проблемът за легитимността на правния ред. Този проблем е поставен с оглед на специфична историческа ситуация – ситуацията след краха на тоталитарните режими в Източна Европа преди малко повече от три десетилетия. Всички общества в страните от бившия Източен блок са изправени пред задачата да изработят механизми, чрез които да се гарантира валидността на конституционния и правен порядък за гражданите. Нещата опират до това гражданите свободно да формират у себе си вътрешното убеждение, че конституцията и законите на демократичната държава са справедливи и от това за тях произтича доброволно поетото гражданско задължение да ги спазват. Оказа се, че в страните от бившия социалистически блок това не е никак лесна задача. Старият режим, в условията на който са социализирани цели поколения хора, се крепеше на идеологическа мотивация. В основата на държавната идеология на социализма е залегнала марксистката философия на историята. На идеологическо равнище социалистическите държави схващаха себе си като държави, призвани да реализират обществен идеал, който съответства на обективния ход на историята и чието осъществяване означава постигане на нейната крайна цел – безкласовото общество на абсолютната свобода и справедливост. Цялата илюзорност на подобна стратегия на легитимация стана

очевидна с краха на тоталитарните режими. Въпросът, който възникна с неизбежност след него, беше, с какво тя трябва да бъде заменена.

От този въпрос взема своята отправна точка изследването на Иван Георгиев. Авторът тръгва от вярната констатация, че, започвайки в края на 80-те и началото на 90-те години на XX век дълбоки икономически и политически реформи, страните от бившия Източен блок възприеха наготово изпитани западни модели на правно и политическо устройство. В това отношение те бяха насърчавани и получиха силна подкрепа от страна на САЩ и страните от ЕС. Благодарение на тази подкрепа те успяха сравнително бързо да проведат важни реформи в своето законодателство и в голяма степен да променят цялостния облик на обществата. Погледнато в по-дългосрочен план обаче – и тук е един от акцентите, които поставя авторът – в тези страни повече или по-малко започна да се проявява криза на легитимността. Тревожно голяма част от гражданите (според Иван Георгиев на първо място в Унгария и Полша) не успяха да формират у себе си убеждението, че те самите са автори на законите, на които са длъжни да се подчиняват и с електоралното си поведение дадоха сила на авторитарни и популистки политически партии, разчитайки на харизмата на водача, а не на колективния разум и активното участие на гражданите в политическия живот.

Искам дебело да подчертая: става дума не за периферен проблем, а за нещо, което засяга самото сърце на демокрацията, защото демокрацията живее от участието на гражданите в създаването и поддържането на правния ред. В крайна сметка конституционният принцип на народния суверенитет се състои в това, че гражданите сами се задължават да спазват законите на държавата, защото са участвали в тяхното създаване. На с. 12 от дисертацията Иван Георгиев формулира водещия въпрос на своето изследване с достойна за похвала яснота и недвусмисленост: „Как гражданите в едно посттоталитарно общество да се почувстват автори на приетите норми и политики, така че да ги изпълняват доброволно или да не отхвърлят евентуална насочена срещу тях принуда? Как да бъде запазено отношението между гражданите и нормите в състояние, в което първите да се считат техни автори и адресати едновременно?“

Правният ред на една страна, в която гражданите нямат вътрешното убеждение, че са участници в създаването на реда, страда от недостиг на легитимност. В този дух авторът заявява: „Основната теза в настоящото изследване поддържа виждането за квазилегитимността на правния ред в посттоталитарното общество – наложилите се правила и подходи за търсене на решения се налагат над гражданите, без те да се

чувстват техни автори, без да са съгласни и готови докрай доброволно да се обвържат с тях и поради това отказват да се доверят и да спазват приетите норми и налагани политики.“ (с. 12) Как обаче да се преодолее недостигът на легитимност? Авторът съвсем определено вижда най-добрата възможност за това в условията на посттоталитарните общества от бившия Източен блок в утвърждаването на публичната делиберация. „Публичната делиберация е техника, която цели да разгледа претенциите на участниците в обсъждането, като им даде равна възможност за участие, поддържа такова ниво на обсъждането, при което силата на добрия аргумент да вземе превес, за да легитимира отделни политики, закони и актове на властта. При този метод за легитимиране се цели да бъдат предпазени от манипулация обсъжданията като отделните участници следва да представят концепциите си по общовалиден начин в единна публичност, без натиск и без фаворизиране позицията на някого.“ (с. 14)

Идеята за публична делиберация като основен инструмент за формиране на колективната воля и за легитимиране на норми в условията на либерална демокрация има своите корени в развитата от Карл-Ото Апел и особено от Юрген Хабермас дискурсна етика. От духа на тази етика, в основата на която е залегнала Кантовата идея за автономия, израства и една по-специална идея за демокрацията, поддържана от Хабермас и редица други автори (Йон Елстер, Еми Гатман, Денис Томпсън) – идеята за „делиберативна демокрация“. Иван Георгиев явно е сред поддръжниците на тази идея. На с. 16 той пише: „Делиберативната демокрация има основен набор от отличителни белези, които я разграничават както от представителната, така и от пряката демокрация. В своя установен вариант се основава на два принципа: първо, аргументираното обсъждане между хората е водещата политическа процедура, при която се отчитат конкуриращите се интереси без „спазаряване“ между частни предпочитания, и, второ, основният политически акт – приемането или отхвърлянето на гледни точки е публичен акт, за разлика от частния акт на гласуване.“ Аз самият не споделям без уговорки възгледа, че делиберативната демокрация е отделен, самостоятелен модел на демокрация, който е едва ли не алтернатива както на представителната така и на пряката демокрация. Все пак обаче подобно на автора и аз съм убеден, че именно за целите на легитимацията е изключително важно делиберативни практики да бъдат въвеждани и утвърждавани в съществуващия в нашата страна и другите източноевропейски страни от бившия Съветски блок модел на представителна демокрация.

Първата глава на дисертацията започва с критична дискусия върху две основни теории за правния ред – т. нар. „правен позитивизъм“ на Ханс Келзен и теорията на Фридрих Хайек за „самопораждането“ на правния ред. Правният ред според „правния позитивизъм“ трябва да бъде логически непротиворечив, практически ефикасен и задължителен за всички. Задължителността му не зависи от неговото съдържание, а единствено и само от „чистотата“ на процедурата, с която е установен. За задължителността няма други гаранции освен силата на държавата. Тя е тази, която осигурява валидността на правния ред като същевременно въпросът за неговата легитимност остава на заден план. Авторът разглежда внимателно и подробно основните моменти от теорията на Келзен като не пропуска да изтъкне двете нейни основни характеристики – първо, пълното отделяне на правото от морала, което не позволява правни норми да се критикуват на морална основа и съответно да се променят и второ, тясното обвързване на правото с държава, което води до един вид самооправаване и самообосноваване на държавната власт, все едно каква е тя. Главната слабост на „правния позитивизъм“ от гледна точка на проблема за легитимността е очевидна – той се решава не с отчитане на волята и интересите на хората, а само с приемането на външен за човека и човешките дела източник.

Концепцията за „самопораждането“ на правния ред на австрийския икономист Фридрих Хайек е смислова противоположност на Келзеновия „правен позитивизъм“ що се отнася до проблема за легитимността. Според тази концепция легитимността на правния ред зависи от това, дали решенията, които произтичат от неговите норми, са справедливи. Критерий за справедливостта на нормите е готовността на всеки един от техните автори да поеме задължението да ги спазва и сам да изтърпи принуда при тяхното налагане. Относно това, какво да е съдържанието на нормите, се решава чрез демократична процедура, която е и процедурата по легитимиране на нормите. Иван Георгиев изтъква, че за разлика от Келзен Хайек поставя правото във връзка с морала и това го спасява от нуждата от фетишизиране на държавата. Той освен това Хайек предлага възможност за легитимиране на правния ред чрез процедура на „спазаряване“, тоест на отчитане волята и интересите на хората. Тази концепция има и недостатъци – сложност на процедурата по легитимиране и подценяване на нейния публичен характер. Като се опира на късната книга на Джон Ролс „Политическият либерализъм“, Иван Георгиев представя по-нататък в първата глава теоретичната дискусия около т. нар. „публичен разум“. В хода на тази дискусия се избистря комплекс от критерии, на които трябва да отговаря една публична дискусия, за да има тя легитимираща функция.

Иван Георгиев възприема възгледа на Джошуа Коен, според който тези критерии са: рационалност, откритост, свобода от външна принуда, равенство между участниците, възможност за преразглеждане на взетите решения, инклузивност по отношение предмета на делиберация, инклузивност спрямо потребностите и желанията. В тази част от главата се засяга частично и дебатът между либерализъм и комунитаризъм, както и въпросът за международно приетите минимални стандарти за упражняване на публична власт.

След като в края на първа глава авторът вече е изработил всички концептуални и методологически инструменти, които са му необходими за анализа на конкретни практики на публична делиберация, във втора глава той се обръща към три случая, познати ни от българския публичен дебат от последните няколко години: първо, дискусията около ратификацията на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие, или т. нар. „Истанбулска конвенция“, второ, дискусията върху изменението и допълнението на Конституцията на Република България през 2015 г. и трето, свързаното с нея обсъждане и приемане на Закона за съдебната власт. Авторът прави много детайлен и разностранен анализ на всеки един от тези три примера на публична делиберация, проследявайки интересите, позициите и поведението на основните участници в дебатите. Това е направено с голяма юридическа вещина и прецизност. Авторът обобщава своите анализи така: „Трите изследвани дискусии в по-общ план разкриват три критични елемента за посттоталитарната публична среда:

- приоритизирането на добрия аргумент е възможно и достатъчно ефикасно, за да доведе до промяна, макар и непълна;
- в случай че срещу него не може да бъде противопоставен контрааргумент, се прибегва до способности като принудата и авторитарното поведение, които дефектират дискусията, но няма как да останат скрити и съответно да не повлияят негативно на употребилите ги;
- атакуват се не аргументите на страните, а плурализмът на възгледите.“ (с. 158–159), и малко по-надолу „И трите примера, но най-вече тези по конституционното устройство на съдебната власт, са публични дискусии от позиция на силата, а не на разумността и аргументативността. ПРБ задава тона в публичния дискурс, а множеството медии, близки до официалните властови центрове поддържат това статукво.“ (с. 159) Смятам тези изводи за напълно коректни и обосновани. За мен няма съмнение, че те са убедителен резултат от изследването на Иван Георгиев. При

четенето на дисертацията, в съзнанието ми изникнаха цял ред въпроси, които схващам не като критични въпроси към автора, а по-скоро като въпроси за размисъл върху една богата, сложна и многостранна тема. Ето някои от тях:

- 1) Главният недостатък, който става явен на базата на разгледаните примери от гледна точка на теорията за публичната делиберация е подценяването на аргументативността (рационалността). Предмет на делиберация са обществени каузи с ярко изразено политическо измерение. Политиката обаче е не просто въпрос на обмен на мнения, но и въпрос на воля и на борба. Как рационалността да се инкорпорира в политическата борба, особено когато тя е ожесточена и се води безкомпромисно?
- 2) Въпросът за легитимността на правния ред е в известен смисъл въпрос на доверие. Как в посттоталитарния контекст може да се генерира доверие в него и кой е отговорен за това?
- 3) Могат ли да се намерят положителни примери на публична делиберация в българската практиката на други страни през посттоталитарния период?
- 4) Как да е реагира на популизма в публичния живот, който е всичко друго, но не и форма на публична делиберация?

В дисертационния си труд Иван Георгиев е реализирал изследователската цел, която си е поставил. Формулиран е действителен и несъмнено актуален научен проблем, към който авторът е намерил и осъществил напълно адекватен подход. Приложени са подходящи за постигането на изследователската цел методи. Направени са убедителни и добре защитени с аргументи изводи. Композицията на труда е прегледна и отговаря на целите на изследването. Езикът е ясен и терминологично изчистен.

Авторефератът е с обем от 38 страници. Изготвен е според изискванията и отразява точно съдържанието на труда. Като приложение в него са публикувани списък на приносите на дисертацията и списък с осем публикации на автора по темата на дисертацията. Две от тях са на английски. Приносите са формулирани по недвусмислен начин.

Не познавам автора на дисертацията и нямам лични впечатления от него. Нямам съвместни публикации с него и не съм в конфликт на интереси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Дисертационният труд „Легитимност на правния ред в посттоталитарен контекст. Философска рефлексия“ на **Иван Георгиев Георгиев** отговаря на изискванията за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия. Като член на Научното жури аз ще гласувам ЗА присъждането на автора на тази степен.

Подпис:

(проф. д-р Христо П. Тодоров)

София, 28 април 2021 г.